

STILIZÁLT MAGÁNBSZÉD

DANYI MAGDOLNA: *Sötéttiszta*.

Symposion Könyvek 47.

Forum, Újvidék, 1975.

Bányai János *Könyv és kritika* című kötetében Domonkos István költészetének kapcsán ezt írja:

„Mert éppen az elfogadható és közölhető versek nagy száma, vagyis verskultúránk szintjének emelkedése bizonyítja, hogy a jól megírt, korszerűen felszerelt vers még nem költészet. De nemcsak szűkebb környezetünkben mutatkozik meg ez a jelenség. Úgy látszik, egész modern irodalmunk egyik nagy terhévé vált, hogy a felfedezéseket, az igazi költészet ismerveit könnyű reprodukálni.” (*Költő lőtávolban*)

Tudvalevő dolog, hogy az elsőkötetes költőkről szólva, igen körültekintően és pontosan kell közölnünk fenntartásainkat és észrevételeinket. Ez az idézet viszonylag kielégítően körvonalazza azt a problémakört, mellyel írásomban foglalkozni szándékozom, azzal, hogy vajdasági költészetünk legfrissebb ágának néhány jellemvonását is megpróbálom felvázolni. Ugyelni kell arra, hogy nem jellemző ismerveket (utánérzéseket, zsákutcába torkolló útkereséseket) elbírálva mégsem ágyúval löjünk verébre — vagyis az egész anyaghoz való viszonyukat eltűlozva verjük a vészharangot. A bemutatkozó írótól általában nem a formai és tartalmi tökélyt szokták számon kérni, hanem inkább választott módszerének ismerveit keresik az olvasók, a friss élményt és látásmódot, az új vért, az új nyelvet. Egyszerűen azokat a jellemző vonásokat, melyek egyáltalán indokolttá teszik megjelenését egy irodalomban. Az avató könyv tehát csak útjelző tábla, összehasonlítási alapot nyújt későbbi stádiumok teljesebb megértéséhez a költői fejlődés vizsgálatában.

A leghosszabb és Danyi Magdolna költői látás-, valamint alkotómódjára legjellemzőbb ciklusa a *Sötéttiszta* című verseskötetnek a *gyermekkor veszélyes játéka*ról. Komor hangon beszélnek ezek a költemények az ember legőszintébb és legboldogabb életszakáról. A játékok mögött az emlékezés sok-sok félelmet, egyedüllétet idéz fel.

*S hogy vállalom-e azt kérded, vállalom-e
a gyereksírást, az egyetlen igazi, egyedül
emberi hangot. S ha nem vállalom is, tudom,
a legközelebb akkor voltam az Igazságghoz.*

(a gyermekkor veszélyes játéka I)

E kor romlatlanságába vetett hit, s annak egyidejű tagadása furcsa ketősséget szül: mikor a költemények az öneledt játékról szólnak, akkor is valami elfojtott fájdalomat észlelünk:

*Szemünk világít üveges úton
kisbaltát hullató időben ostorral lovaikat
vesszőzik — indulat nélkül — kis üvegből
meleget hörpintenek. Mögöttük imbolyog
meg-megcsúszik üveges úton — kés élén —
a spárgával lopva odakötött kis szánkó.*

(a gyermekkor veszélyes játéka II)

És viszont, a véres vagy tragikus eseményeknél is ott a játék szerte-
lensége. A jót a rossztól még elválasztani nem tudó kis ösztönember tevé-
kenységei ezek:

*Epp a háztetőre kapaszkodott fel, sütkérezni
akart biztosan a napon, s oly engedelmesen
lezuhant, hogy meglóttuk parittyáival, szinte
kedvünk vette ...*

(a gyermekkor veszélyes játékaikról III)

Danyi Magdolna nem szélesítette ki és nem mélyítette el a kínálkozó
kitűnő alkalmat. Megmaradt a gyermekkorra való szubjektív emlékezés képei-
nél, bár az öntudatlanul, játszva romboló apróságok témaköre gazdag gondo-
lattársítási lehetőségeket rejteget. Két ellentétes tendenciával találjuk ma-
gunkat szemben: a szituáció túlmutat önmagán potenciális erejénél, feszült-
ségénél fogva, azonban az erőltetett fegyelmezettség, a rideg, indulattalan
formába öntés erősebb fékező mozzanatnak bizonyul. A ciklus bevezető ver-
sében ez áll:

*A Semmiről beszélek. Fegyelmezetten —
Ezeregyéjszaka kincsét váltom aprópénzre —*

Az „Ezeregyéjszaka kincseinek” azonban nyomát sem találjuk, „Egy
gyöngyházyelű kés és csillogó/üveggolyó minden örökségünk” — mondja a
szerző. S e sivár, szomorú világ képeit tükrözik a poétikai emlékezés néhol
már abszurd helyzetei. Csakis Danyi mulasztása, hogy szárazon közli annak
az emberkornak mai vetületeit, s nem enged a mélyre tekinteni, ugyanúgy,
ahogy a szomorú fegyelmezettséget — csupán tudomásul vesszük, mint vala-
mi jelszót — nem érezzük át, nem értjük meg. A végig nem mondottság
hibája az egész kötetten végigvonul. Kevesebb vagy töredékesebb részletlet
közül számunkra a költőné, mint amennyiből képzeletünk fel tudná építeni,
ki tudná nyomozni a történetek egészét, körülményeit. Ennek a rekonstruálási
képtelenségnek a következménye, hogy végül is nem tudjuk egyértelműen
eldönteni, hogy a választott, tömörített, töredékes nyelvi forma járuléka-
i a komor tartalmak, vagy megfordítva. Minél inkább belemerülünk a versek
tanulmányozásába, annál inkább póznak, a modern költészet egy közkedvelt
és sokat utáztott hangvétele újrarahangszerelésének tűnnek. Ezt a hangot nagy
pontatlansággal talán az objektivitás mezéiben tetszélgő képzel létfájdalom-
nak lehetne csúfolni. Az erőltetett zsugorítás és tömörség kitermelt, nem
természetes. Nem az idő s a költő élményének elemi volta faragta le a
kiszögeléseket, csiszolta tömör, zárt formává, hanem egy, az író számára
tetszetős közlésmód választásának és elfogadásának mesterséges, siettetett
eredménye. S mint ilyenek, végig nem gondoltak, sokszor meg nem éltek,
hiányosak a versek. De nem a torzó lényegyet tartalmazó csonkasága ez, ha-
nem a torz, az értelmetlen, a befejezetlen jelleg.

A gyermekkor veszélyes játékaikról szóló versek — ellentétben a kötet
jelentős részével — valós élményekből fakadnak, a rájuk erőszakolt forma
azonban nem felel meg jellegüknek, nem a megírandó tartalom súlyának ter-
mészetes származékai. Monotonná és fárasztóvá válik a sok sötét tónus, a
kijelentő módok szentvlen láncolata. Vannak ugyan olyan művészek, akik az
életnek csupán egyetlenegy jelenségcsoportjára összpontosítottak — hallom
az ellenvetést. Helyes. De akkor annak a mind változatosabb, teljesebb meg-
formálására törekedtek. Danyi versszövegeit olvasva, minduntalan Pilinszky
János egy tömbből hasított költészetének ismérvei visszhangzanak bennem.
Mert kétségkívül az ő büvőköreben él, aki ilyen verset ír:

*Valóság mint a kő.
Tagadásra kedvező
világ.*

*Menekülnék is. Éhen is halnék.
Otthonom szalmaszál utam.
Kövek gerincén derekam.*

*Kopasz tarkómon nincs dolog,
hogy ne zárjam előre magam.*

(tagadás)

A menekülvágy, a rideg valóság, a „tagadásra kedvező világ”, az ottfontalanság, a rövid egymáshoz csak hangulatukkal kapcsolódó mondatok szinte kiáltják: Pilinszky világképe ez! Bár vallási beütések nélkül, mégis az ő verse, az ő nyelvezete ez. A kő, a jég, a szél, a gödör, a tárgyak misztikus világa, a statikus jellegű vagy önmagába torkolló látszatmozgást kifejező igék, mind-mind a nagy magyar költő zárt világában élnek, csak ott, és megismételhetetlenül. Az *ami nem* című vers tagadással való definiálása, a végtelenségig fejlesztett és egyben egyszerűsített kontraszttechnika, a csend, a fájdalom, az „embertelen szavak”, a káosz és a merev rend, a „nagy kemény eső”, a „ne túl közel magadhoz” versindító felkiáltás, a „jelen hallgatás” is annak a kozmosznak a vonzáskörében keringenek. Költőnőknek nem sikerült onnan kimozdítani azokat, új tartalmat adnia nekik.

Az idézett verset olvasva tódnak a kérdések: Van-e talaja ennek az egzisztencialista riadtságnak? Mi elől menekülne a versbeli költő és hova? Mi van mindennek a mélyén? Miért tagadásra kedvező a világ? Van ennek a szövegnek élményalapja, s ha van, akkor miért nem olyan erős, hogy átússzon a semmitmondó kuszaságon?

Végigolvastam a kötetet, s nem kaptam választ kérdéseimre. Kezdet mind ellenszenvesebbé válni ez az absztraháltságba és stilizáltságba vesző magánbeszéd. József Attila, Radnóti, Pilinszky és még sokan mások, kik komor, zaklatott húrokat ütöttek meg, nevetséges hangsúlyozni, egy valóban megélt, egy életre megbélyegző élményvilágban vergődtek, szabadabban, mint Danyi Magdolna önmaga által teremtett, fiktív labirintusában. A tagadás, a sikoly, a halál, a be nem fejezhető közlés nem szalonkeserűség náluk, nem tetszéstos tragikus zöngé, nem ápoltt, szobatiszta menekülvágy, de kétségbeesés, de vér és hús és ideg. Költészetük az a gránit útvesztő, melyben előbb-utóbb, jól tudták, találkozniok kellett a Szörnyel, aki nem papírsárkány volt. Kondenzált ridegség, az elidegenedés beteges és halálosan unalmas fikciója (a tárgyaktól, a történésektől, az embernek önnön magától) egy költészetben mesterségesen kitermelve szentségtörő és megmosolyogni való is. Mert a költő minden komoly szándéka ellenére is csak megcsúfolja és parodizálja azokat, akiket mesterének választott. (Mert mi a paródia? Egy bagatell, semmitmondó, valótlan vagy nevetséges témáról magasztos, fennkölt módon írni. A tragizálási szándék, a „nehéztűzéség” bevetése akkor, amikor erre nincs mód és szükség.) Egyszóval: „Aki dudás akar lenni, / Pokolra kell annak menni!”

A *Sötéttiszta* című kötet verseinek ez a része (egyszerű, maroknyi késsel az örömről, szüntelen vereségben égő, egy vad szőlőkinjában, a gyermekkor veszélyes játékaikról, emberek között, tagadás, értelmetlen, éjszakai lovas, zörejek, a halál dicsérete, a rombolás dicsérete, a tárgyak dicsérete) a meg nem éltés, vagy a túlzott tömörítés (deformálódás) hibáit tartalmazza.

Nem a „fiatalos spontaneitást, az ösztönös tettenérést, a váratlan felfedezést, a dalolást” kérjük számon ezektől a versektől, csupán az őszinteséget, a hitelességet: a témában és a nyelvben egyaránt. Mert a forszírozott önkontrollban elveszik a vers és valami eszelős önélemezéssé, vizsgálódássá satnyul. Mert a költészet mindig megmaradt és megmarad a gondolat mellett indulatnak, hangulatnak, érzésnek. Ha a költő szorosabbra rántja a gyeplőt, akkor azt kizárólag az indulat, a hangulat és az érzés tisztább megjelenéséért teszi. A költészet nem kritika, filozófia, műfajelmélet, tanulmány, nemcsak jól funkcionáló szerkezet. Ha helyénvaló is Bányai János megállapítása, hogy: „A költőnek is tudnia kell mindazt, amire a költészet tanít és

amit a költészetről tanítanak", önmagában a tudás, „a felkészültség” még nem jelent poézist. Réseze annak még az élmény, a közlésvágy, a szeszély és az esetlegesség is. Nevetséges dolog minden nagy költő alkotásában a szupertudatosságot hangsúlyozni és keresni. A vers nem kiszámítható és lemérhető agyproduktum; ezt a kritikusok tudják legjobban. Mert ha egy költeményt lebontanak, megvizsgálják legkisebb részleteiben is, majd pedig a szerkezet működését tanulmányozva újra felépítik, még mindig marad valami többlet, valami meg nem fogható és meg nem mérhető lényeg. Különben iskolában tanítható tantárgy lenne minden művészeti alkotásmod.

Danyi Magdolna olyan kritikus, aki munkásságával harcol az „impreszionista, szóképekben újramesélő könyvbírálat ellen: a poétika ellen a tudományos, egzakt kritikában. De e logika szerint ugyanúgy harcolnia kellene a költészetben megnyilvánuló egzaktitás, tudományosság ellen is. Mert a költészet kettős lényege mégiscsak a poétikai ihletű alaphelyzet és az érzelmi- vagy gondolatilag szegélyezett formaművész (költő). A végsőkig aszketikus és szemérmes, hol szigorúan intellektuális, hol ridegen ösztönös, hol arrogáns, hol nyers, de hiányos szövezeik ugyanolyan távol állnak a modern költészettől, mint az émelygős, virágokkal és kabáthajtókákba tűzött vérző szívekkel dús pacsuliproduktió. Danyi kritikai munkássága erősen rányomta bélyegét költészetére. S ez a kölcsönhatás nem előnyös. A nagy poeta doc-tusok: Füst Milán, Babits Mihály, Weöres Sándor, T. S. Eliot, Paul Valéry lírájának nyoma sincs az aszalt, erőlködő intellektualizálgatásnak, a kicsinyes számíthatásnak.

A „modern költők” semmitől sem félnek jobban, mint az érzélgősség vádjától, a gúnyos „szentimentalista” jelzőtől, s hogy túlon túl közérthetőek. Sokan ezért nehezen érthető, bonyolulttá kuszált szövegek mélyére rejtik vallomásukat, szomorúságukat, azt, hogy mégiscsak érző emberek. Az ilyen szemérmesség az éretlenség jele, pubertásprobléma. Vállalni az érzést, a szóképet — ha ne adj isten, forró és szép is — korunkban nagy bátorságot igényel.

Szerzőnk azzal a tudattal indul el felfedezni maga körül a világot, hogy az ügyis lehetetlen. A Don Quijote-i póz, bár hamis, mert átugrotta a nagy akarások, az álmok, „a világmegváltó indulatok” időszakát, olyan kedvenc status quója, ahonnan alig észrevehetően, de sajnálni tudja önmagát:

*Kérges törzsű fához hasonlítom
Útmentén mondom ezt
Tűskéimre dőlve otthonom
Nem vitázom megtagadott
A táj rámvért ne vétkezzen*

(értelmetlen)

A szertelenség nélkül a fegyelem, az előrendítő akarás nélkül az okos kíméltség hiányos. Mint költő is és mint ember is szegényebb Danyi Magdolna, ha az említett élmények varázsa elkerülte, vagy ha azokat az okosabb belátás miatt száműzte költészetéből, pedig idővel ezek az élmények kikristályosodva éltek benne. Gyávaság ezt az esetlegességet, naivságot és sebezhetőséget tagadni. Mert az ijedt emberek jelszava: mutass magadból mind kevesebbet, hogy ne bánthassanak, leplezd le, gúnyold ki esendő voltodat, hogy ne mások tehessek. Az „én ezt már magamról elmondtam” fölényes trónjáról lekezelni önnön kételyeit és félelmeit költőhöz nem méltó magatartás.

Ezért van az, hogy sokkal jobb és értékesebb verseknek tartom azokat, melyeket hangulat vagy élmény ihletett meg. Azokat a verseket, „... ahol elveszti a vers a kiszámított fonalát, (...) ahol fellazul szoros versmondata — talán az emlékezés vagy az érzés közvetlensége folytán —, becsapódik valami ellenőrizhetetlen könnyed, esetleges. Ahol nem tőkéleteseedik a módszer”. Bányai János: *Csodák, kéreg alatt*. Kilátó, 1975. szeptember 20.) Bár ezekben az alkotásokban is jelen van a görcsös tudatosság, a forszírozott módszer ballasztja, mely elmerevíti a költő viszonyát témáival, melyekben

valójában fel kellene oldódnia, hogy belülről írhasse meg őket, a hangulat és táj bensőjéből, annak részeként. A távolságteremtés szándéka szerencsére ezekben a versekben már nem elsőrendű feladata. Így születhettek az alábbi tiszta, szép sorok:

*Két mondat közé zárja magát a világ.
Nem szeret itt nálam a fehér vitorlán.*

(magány)

Ott, ahol Danyi Magdolna le tudja vetkőzni a mai költészet, helyesebben mondva kliséköltészet (a kettő között olykor igen nehéz megvonni a határt) nehezékeit, mikor az élményei annyira tiszta tűzűek és elevenek, hogy át tudják égetni a merev, meszes kérget, ott valóban a költészet magasabb régióiba tud emelkedni. Amikor magáról ír, az éjszakáról, az esőről, a hajnáról, hol ő is valóban jelen van: dobban és lélegzik, ott felcsillan egyénisége, sajátos hangja, és megismételhetetlen versek születnek:

*Arcomon az éjszaka arca.
Arcodon az éjszaka arca.*

*Egy rozsdás fémszigán forog az éjszaka.
Kergeti egymást az éjszaka két arca.*

*Hasadna kettőbe, hasadna hajnalra.
A sötétben keresztül arcát nem fúrhatja.*

(az éjszaka dicsérete)

Költőnőnk talán élményverseiben (bár itt ez a szó nem fedi teljesen a tartalmat) adja legtisztábban önmagát, itt kerül legtávolabb a konvenciótól, a kitervelt indulattalan úttól. Ezekben az egyén lát, szorong, gyönyörködik, reagál — és ezt írja meg. Fejlett formaérzéke (ha nincs erőszakosan összenyomorítva) törékeny egyensúlyban teremt meg a versek szerkezeti és hangulati egységét. Merész súlypontozással keletkeznek kecses formák, ahol nem a struktúra a cél, hanem csupán egyenrangú kifejezőeszköz a többi poétikai és stilisztikai eszközzel:

*Hideg ég, valahol messze.
Szél valahol fennakadt.
Két ág között hintázó
üvegdarab. Törík-e?*

(karcolás üvegre)

A kijelentő mondatok tömbjéhez funkcionálisan, de igen lazán kapcsolódik a kérdőmondat: a képmegformálásban szükítést alkalmazó szerző a rövid, határozatlanul lezáró mondatszóval a szerkezetben is megteremtette a bizonytalan, ringó egyensúlyt, a mozgás- és történetcsirát, a lehetőséget, melyet szavakban megfogalmazott.

A *magány* című vers mellett a legtisztább, nem hiányos, de tömörségben nagyon hatásos költemény a *hazugság* című:

*Végtelenül tiszta itt minden.
Már hazugság hogy kibirom.*

Ha Danyi Magdolnának az ilyen és hasonló versek a verseszményei, akkor — hogy megtalálja a végletekig lecsiszolt, nemes formát — csakis az élménylíra útjait kell járnia. Mert kizárólag az élmény az egyedüli biztos iránytű, mely a forma és a tartalom egységébe párolja a mondanivalót. Ilyen rövid, epigrammaszerű formáknál. A fikció már nem ilyen biztos vezető — mutatják a kötet gyöngé versei.

A már említettek mellett részleteikben a következő művek azok, melyek vonulatát követve költőnők újabb eredmények felé léphet: *eső, epigramma a koldúsokról, ami nem, napfolt, az élet dicsérete, sötéttiszta, hajnal felé, ha kezéd elárul, dante*.

A fel-felbukkanó részletek, a kétsoros versek kristálytiszasága az az út, melyet Danyi Magdolnának követnie kell. Néha azonban olyan érzése támad az embernek, mintha éppen a legértékesebb, legegységibb, leghitelesebb poétikai dokumentumainak lírai felhangjától menekülne.

KOPECZKY CSABA

EGY VÁZLAT, AMELYBŐL NEM LESZ PORTRÉ

BOSNYÁK ISTVÁN: *Vázlatok egy portréhoz*.

Forum, Újvidék, 1975.

„Talán nem lesz művészet, de biztos, hogy dokumentum lesz” — mondja Sinkó *Tizennégy nap* című regényében saját művéről Bolert Mihály, de ez elmondható Sinkó műveiről is. Dokumentumok, amelyeknek nem a művészi, esztétikai értéke a lényeges, hanem az, hogy egy rendkívül érdekes egyéniségről és egy rendkívül mozgalmas korszakról tanúskodnak.

A magyar irodalom és filozófia legjelentősebb alkotóinak életútjával rokon a sinkói életút. A polgári értelmiség eszméitől megérzékenyült fiatal tagjai csatlakoznak a forradalomhoz. Ilyen vagy olyan poszton és formában végigküzdi a magyar proletárforradalmat. A csalódást, a világot megváltoztató eszmék összeomlását jelenti számukra a Tanácsköztársaság bukása. Egy részük visszakanyarodik a polgári értelmiség soraiba, más részük viszont tovább halad a megkezdett úton — újabb csalódások felé. Mert jön a csalódás a szektás pártpolitika, a sztálini csisztkák, a Hitlerrel kötött egyezmény stb. miatt. Majd a világ megváltoztatásával induló nemzedék dilemmája: beilleszkedni a sztálini korszak hétköznapijába — mert az a mozgalomhoz való

ragaszkodás követelménye —, vagy pedig szembehelyezkedni a rendszerrel.

Jugoszláviában úgyszólván ismeretlenek ezek az egyéniségek. Elsősorban azért, mert a mi pártunk saját frakcióival megbirkózó forradalmi párt volt. A sztálinizmussal való szembe szegülés pedig nem váltott ki dilemmákat, belső válságokat, hanem a forradalmi felülkerekedést hozta meg. Magyarországon viszont számos nagy alkotó egyéniségében fedezhetjük fel a fent említett vonásokat, nem egy filozófus munkásságában fellelhetjük őket és a forradalmár nemzedék nem egy jelentős irodalmi alkotásában öltöttek esztétikai formát. Sinkó a magyar szellemi életnek ehhez a vonáshoz kapcsolódik.

Két egymásba olvadó, egybeszővődő, egymást kölcsönösen befolyásoló és meghatározó tényező azonban megakadályozza abban, hogy a legnagyobbak szintjére emelkedjen: az átélés intenzitásának és a kreatív erőnek az elégtelensége. Az átélés kisebb intenzitása: Sinkó sohasem tudott igazán átélni egyetlenegy Nagy Csalódást sem, mert az előző csalódások mindig megátolták, hogy a